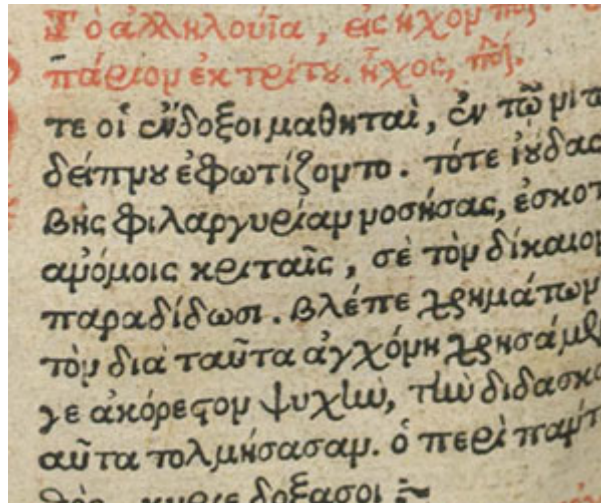

Τα αργά μέλη στη λατρεία της Εκκλησίας

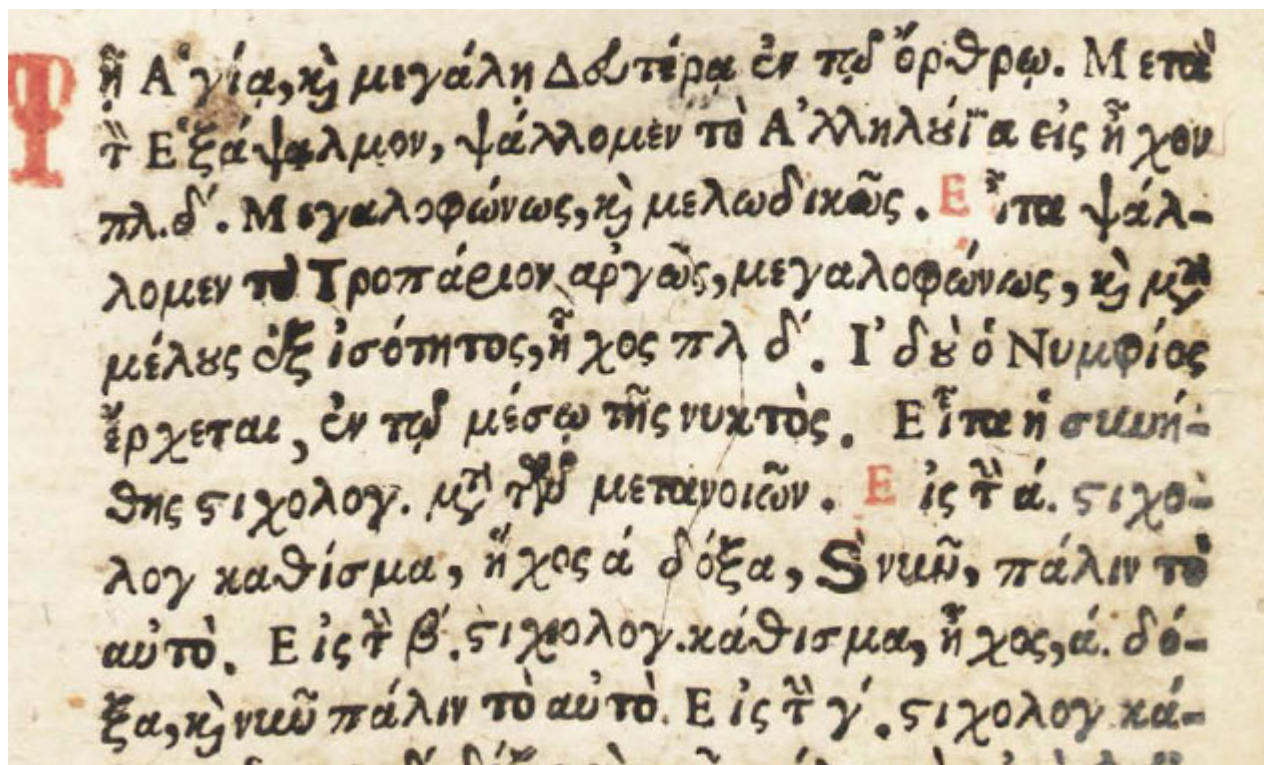
/ Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες

«Ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους»

Η κοινωνία στην οποία ζούμε είναι μια κοινωνία γρήγορων και συνεχών αλλαγών. Από τη στιγμή που παρήλθε η εποχή της παραδοσιακής κοινωνίας, αυτές είναι τόσες και τέτοιου είδους (στις δομές, στις συνθήκες κ.α.), που δύσκολα μπορούμε να εντοπίσουμε κοινά στοιχεία στη σημερινή πραγματικότητα με τα τέλη, ας πούμε, του 19ου αιώνα, ο οποίος χρονικά δεν απέχει και τόσο πολύ.

Ένα χαρακτηριστικό που νιώθουμε και εκφράζουμε όλοι, ειδικοί και μη, είναι η αλλαγή στη ροή της καθημερινότητας. Όλα τρέχουν με ταχύτητες ιλιγγιώδεις και δημιουργούν διαρκώς μια αίσθηση βιασύνης. Πολλές φορές αυτό είναι κάτι παραπάνω από μια αίσθηση. Είναι η πραγματικότητα. Δεν προλαβαίνουμε να καταλάβουμε, να πράξουμε, να ζήσουμε. Αυτό έχει οδηγήσει αρκετούς να διατυπώνουν την άποψη πως και όσα αφορούν στη Λατρεία θα πρέπει να αναπροσαρμοστούν. Να αλλάξουν. Δεν ταιριάζει αυτή η δομή, που δημιουργήθηκε άλλες εποχές, στον πιστό του σήμερα.

Προκύπτει, όμως, έτσι ένας άλλος προβληματισμός. Τι είναι το μείζον και τι το ἔλασσον; Και τι εξαρτάται από τι; Η εἰσοδός μας στον ναό -που πρέπει να νοείται πάντα ως κάτι πολύ περισσότερο από το κτήριο, ως ένα σύνολο που, εκτός από τον χώρο και ὅσα βρίσκονται σε αυτόν, περιλαμβάνει και τον λειτουργικό χρόνο και ὅσα τελούνται σε αυτόν- και κατεξοχήν στη Θεία Ευχαριστία, είναι το πέρασμά μας ή, ὅταν πρόκειται για τις ἄλλες ακολουθίες, η προσπάθεια για μετάβαση από τον ιστορικό χρόνο και χώρο στον κόσμο του Θεοῦ. Είναι η μοναδική μας δυνατότητα να ζήσουμε ἔξω από τους ρυθμούς και τους καταναγκασμούς της καθημερινότητας, ὄχι εν εἰδει αποδράσεως, ὅπως αυτό γίνεται σε μια κινηματογραφική ταινία ή μια συναυλία, ἀλλὰ ως κάτι πολύ βαθύτερο και ουσιαστικότερο.

Στην αισθητοποίηση αυτού συμβάλλουν ὅλες οι λειτουργικές τέχνες. Ο ναός ως αρχιτεκτόνημα εικονίζει τον ὁμορφο κόσμο του Θεοῦ και δημιουργεί τον χώρο μέσα στον οποίο η ζωγραφική διὰ του εικονογραφικοῦ προγράμματος θα εικονίσει ἓνα ἄλλο παρόν, στο οποίο στρατευμένη και θριαμβεύουσα Εκκλησία συνυπάρχουν σε μια θαυμαστή αρμονία. Τα φροντισμένα εικονοστάσια, οι πολυέλεοι και τα καντήλια, η οσμή του θυμιάματος, οι προσεγμένες κινήσεις και τα φροντισμένα ἄμφια των λειτουργῶν, και βέβαια ο κορυφαῖος λόγος της υμνογραφίας, ὅλα ταγμένα στον ἴδιο σκοπό. Σ' αυτό το πραγματικό πανηγύρι των αισθήσεων, που παραπέμπει πάντα πέρα από τις αισθήσεις, κεντρικό ρόλο ἔχει η μουσική.

Στην επίδραση της μουσικῆς στην ψυχή του ἀνθρώπου ἔχουν αναφερθεῖ πάρα

πολλοί από τους αρχαίους μέχρι τους νεώτερους. Το τι ανήκει στην πραγματικότητα, τι στον θρύλο και τι σε ιδεολογία δεν θα μας απασχολήσει εδώ τώρα. Καταδεικνύεται όμως η σημασία που δίνουμε, φυσικά όχι χωρίς λόγο, στη λειτουργία της μουσικής. Σημαντικός και πρωταρχικός είναι ο ρόλος που παίζει ο ρυθμός, και αυτό πρέπει να προσεχτεί από τους εκτελεστές, στον ακροατή.

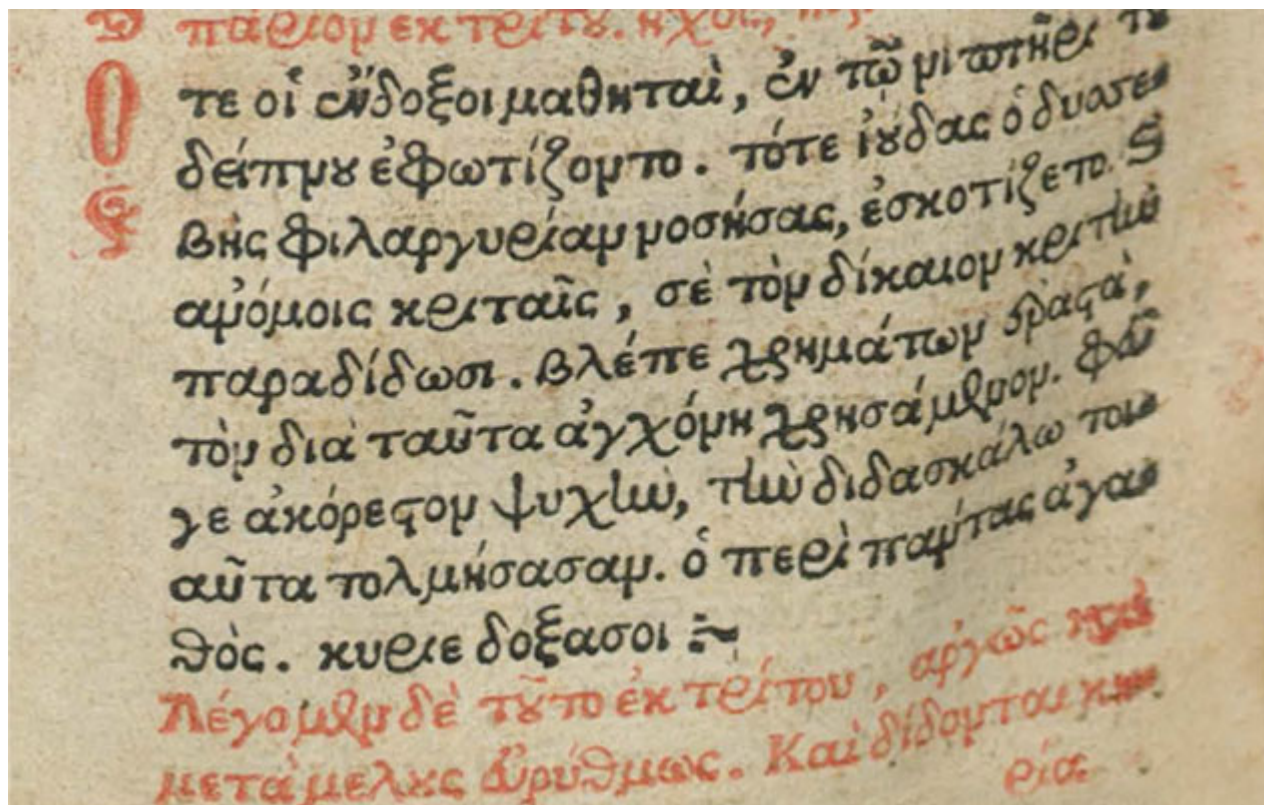
Η ιατρική μας πληροφορεί πως ο ρυθμός της καρδιάς έχει την τάση να συντονίζεται με τον ρυθμό της μουσικής. Ένα αργό μέλος εκτελεσμένο με την πρέπουσα ρυθμικότητα συμβάλλει αμέσως στο να ηρεμήσει ο άνθρωπος, να αποβάλει την καθημερινότητα και τις μέριμνές της. Δεν υπάρχει προσφορότερος τρόπος για την προετοιμασία της εισόδου μας στην Αγία Αναφορά από τον Χερουβικό Ύμνο.

Ένα αργό μέλος όπου πλατιές μουσικές γραμμές και ήρεμος ρυθμός μάς προτείνουν: «πᾶσαν νῦν βιοτικήν ἀποθώμεθα μέριμναν» αποτελεί έξοχο παράδειγμα σύζευξης λόγου και μέλους. Ή λίγο πριν το κοινό Ποτήριο, στο κοινωνικό, το οποίο με τις μελισματικές φράσεις και τα μεγάλης διάρκειας φωνήεντα, χωρίς να περιφρονεί τον λόγο, οδηγεί την προσευχή –πέρα από την αναζήτηση νοημάτων– στην καρδιά. Κορύφωσή του, μαζί με το ξέσπασμα του δοξολογικού αλληλούια, οι άσημες συλλαβές των κρατημάτων, οι οποίες, σύμφωνα με τον λόγιο Μητροπολίτη Φιλαδελφείας Γεράσιμο Βλάχο τον Κρήτα (17ος αι.), «κατὰ τὴν συμβολικὴν θεολογίαν... δὲν θέλει νὰ σημαδεύσῃ ἄλλο, παρὰ τὸ ἀκατανόητον τῆς Θεότητος»¹.

Εκτός όμως από τα αυτονόητα αργά μέλη, που κακώς θεωρείται πως είναι αργά μόνο και μόνο για να καλύψουν πρακτικές ανάγκες, όπως ο Χερουβικός Ύμνος², υπάρχει και μία άλλη ομάδα ύμνων που η παράδοση και το τυπικό, γενικώς η Τάξη της Εκκλησίας, τα θέλουν αργά. Ειρήσθω εν παρόδω πως δεν εξετάζεται εδώ η καταγωγή των μελών. Ούτε σε μουσικό επίπεδο (π.χ. λειτουργία της σημειογραφίας), που είναι κάτι με το οποίο ασχολείται με διαρκή πρόοδο η μουσικολογική έρευνα, ούτε σε λειτουργικό (π.χ. αν σε πολύ πρώιμο στάδιο το κοινωνικό ήταν ολόκληρος ψαλμός³ ή δεν υπήρχε καν το Χερουβικό⁴), που ανήκει στο πεδίο της λειτουργιολογικής έρευνας.

Η Τάξη και η παράδοση, λοιπόν, παραδίδουν πως αργά και μελισματικά πρέπει να ψάλλεται, για παράδειγμα, το «Τῆ ὑπερμάχῳ» της ακολουθίας των χαιρετισμών⁵ ή το «Ἀλληλούϊα» της ακολουθίας του Νυμφίου⁶ κ.ά. Μάλιστα είναι εντυπωσιακή η αποτύπωση αυτή στο τυπικό των ακολουθιών⁷, που δεν ασχολείται συνήθως με το πώς αλλά με το τι θα ειπωθεί, πράγμα που οδηγεί στο να θεωρήσουμε πως τα αργά μέλη εκεί δεν είναι απλώς «πώς» αλλά «τι». Με πιο απλά λόγια, η ακολουθία δεν ζητά απλώς το «Τῆ ὑπερμάχῳ» αλλά το αργό μέλος -το ποιο και πόσο αργό είναι άλλο θέμα, μουσικολογικής φύσεως-, αλλιώς μπορούμε να μιλάμε για, κάποιου είδους, αλλοίωση της ακολουθίας. Και, πράγματι, δεν υπάρχει καλύτερος τρόπος να αφήσουμε πίσω μας τον κόσμο του θορύβου και του μόχθου και να μπούμε σε έναν άλλο τρόπο σκέψης, από αυτά τα αργά μέλη.

Μερικές ακόμα περιπτώσεις που η χρήση πιο μελισματικών συνθέσεων είναι θεμιτή, είναι και κάποια σημεία στις πανηγυρικές ακολουθίες⁸. Όπως προσφέρουμε πιο στολισμένους ναούς, πιο στολισμένες εικόνες, ακόμα και πιο στολισμένους τους εαυτούς μας, έτσι είναι λογικό από το ξεχείλισμα της πανηγυρίζουσας καρδιάς μας να προσφέρουμε πιο στολισμένη μουσική. Στη λατρεία υπάρχει χρόνος και λόγος ύπαρξης για τα σύντομα μέλη, χρόνος και λόγος ύπαρξης και για τα αργά. Όλα για να την εξυπηρετούν, χωρίς αξιολογικές κατατάξεις. Το κάθε σημείο της ακολουθίας έχει τη μουσική που του ταιριάζει.

Εἶναι καταπληκτικός ο τρόπος με τον οποίο παραδίδονται αὐτές οι δομές. Σημαντικό εἶναι να σκεφτοῦμε πως ὅλα αὐτά εἶναι λειτουργικά για το σήμερα, για το τώρα. Δεν αφοροῦν τον ιστορικό μελετητή. Ακόμα και αν δεν υπήρχε αὐτή η τεράστια παράδοση, θα ἔπρεπε να τη δημιουργήσουμε, γιατί αποτελεί ἓνα μοναδικό βοήθημα για τον πιστό του σήμερα. Και εἶναι μέγα ευτύχημα που ὅλα αὐτά προϋπάρχουν, διαμορφωμένα ἀπὸ ἀνθρώπους που η ὑπαρξή τους εἶχε ἐμποτιστεῖ ἀπὸ την ἐκκλησιαστική παράδοση.

Τα μέλη αὐτά, βέβαια, αποτελοῦν σημαντικά ἔργα πολιτισμοῦ, για τη διάσωση των οποίων πολλοί ἀνθρώποι ἔκαναν μεγάλους ἀγῶνες. Προκαλοῦν το ἐνδιαφέρον και τον θαυμασμό ἀνθρώπων που ἀντιλαμβάνονται μόνο το καλλιτεχνικό μέρος της ἀξίας τους, και εἶναι λυπηρό πως αὐτό δεν φαίνεται να ἀπασχολεῖ κανέναν ἐκτός ἀπὸ ἐμὰς τους ψάλτες.

Και ἐμεῖς ὁμως, συχνά δεν ἔχουμε ἀγνό και ἄδολο ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ βλέπουμε σε τέτοιου εἶδους μέλη τη δυνατότητα ἐπίδειξης φωνητικῶν ικανοτήτων ἢ μουσικῶν δεξιοτήτων. Παρά το ἐνδιαφέρον, δεν θα ἦταν ἀστοχο να πούμε πως μέρος της ευθύνης για την ἀρνητική ἀποψη ὁρισμένων για τα ἀργά μέλη φέρει και ο τρόπος με τον οποίο αὐτά ἐκτελοῦνται. Η κατὰ το δυνατόν καλύτερη ἀπόδοση των ἀργῶν μελῶν εἶναι σημαντική. Γιατί ἔτσι σταδιακά θα ἐκπαιδευτοῦν πιστοί και ἱερεῖς και θα μάθουν να ἐκτιμοῦν τα οφέλη ἀπὸ αὐτά τα μέλη, και ἐν τέλει ὄχι μόνο να μην κουράζονται ἀλλὰ να ξεκουράζονται ἀπὸ αὐτά. Ἀλλωστε το πρόβλημα, στο βάθος,

βρίσκεται αλλού.

Οι αντιδράσεις στην αργή ψαλμώδηση ορισμένων μελών, από μερίδα ιερέων και πιστών, είναι αφενός ψυχολογικής φύσης και αφετέρου η άρνησή μας να αφήσουμε τον κόσμο «τοῦ αἰῶνος τούτου». Ο Βίτγκενσταϊν είχε πει πως «Μέρος της απόλαυσης της 9ης συμφωνίας του Μπετόβεν αποτελεί το ότι ξέρουμε ότι ακούμε την 9η συμφωνία του Μπετόβεν»⁹, καταδεικνύοντας τον ψυχολογικό παράγοντα στον καθορισμό του τι αρέσει και τι όχι. Παραφράζοντάς τον, θα έλεγα πως ο σημαντικότερος λόγος της δυσφορίας ενός πιστού όταν ακούει ένα αργό μέλος είναι πως ξέρει ότι ακούει ένα αργό μέλος. Δεν είναι, δηλαδή, κάποιος πραγματικός λόγος. Δεν ενοχλούν τα τρία λεπτά που θα επιμηκυνθεί μια ακολουθία δύο, τριών ή τεσσάρων ωρών. Είναι ο ίδιος λόγος που το κόκκινο φανάρι μάς φαίνεται ατελείωτο μόνο όταν βιαζόμαστε. Επειδή, δηλαδή, δεν μπορούμε να αφήσουμε ή και δεν θέλουμε να αφήσουμε την εσωτερική μας βιασύνη. Την ταραχή του έξω κόσμου.

Το αργό μέλος βρίσκεται ακριβώς στον αντίποδα. Είναι η ηρεμία και η καταφρόνηση της βιασύνης και της ταραχής. Και όταν δεν είμαστε έτοιμοι να αλλάξουμε τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε, αντιδρούμε. Δεν είμαστε έτοιμοι να προσαγάγουμε τη φύση και τον κόσμο στην εκκλησία προσπαθώντας να του δώσουμε άλλο νόημα. Προσπαθούμε να επιβάλλουμε τη βιασύνη μας, την υποταγή μας στον χρόνο και την φθορά ακόμα και στη λατρεία.

Η εικόνα των πραγμάτων που μας αρέσουν, μας κάνουν χαρούμενους, ευτυχισμένους, είναι συνήθως μια εικόνα ήρεμης διάρκειας. Ένα δείπνο με αγαπημένα πρόσωπα, μια εκδρομή με την οικογένειά μας, ένας καφές με φίλους, μια ανέμελη ανατολή ή ένα ρομαντικό δειλινό. Με μια σκέψη στο μυαλό. Μια ευχή. Να μην τελειώσει! Με αυτή τη λαχτάρα και διάθεση ας αναπέμπουμε και τους ύμνους μας στον Δημιουργό. Τους κανόνες, τις δοξολογίες, τον τρισάγιο ύμνο, τα στιχηρά. Και ας μην είμαστε απρόθυμοι να διαθέσουμε λίγες στιγμές εκεί που πρέπει και ταιριάζει, στις οποίες τις προσευχές και τους ύμνους που απευθύνουμε με την καρδιά μας στον Λυτρωτή μας, θα τις ψάλλουμε όσο πιο όμορφα και κατανυκτικά μπορούμε, «ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους».

Σημειώσεις:

1 Στον τέταρτο τόμο της Πανδέκτης του 1851: *Πανδέκτη τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Ὑμνωδίας τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου Λαμπαδαρίου καὶ Στεφάνου Δομεστίκου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, Κωνσταντινούπολη 1851, (Επανεκδοση: Ἐκδόσεις ΕΠΕΚΤΑΣΗ, Κατερίνη 2001) και στο τέλος του βιβλίου, παρατίθεται ερμηνεία για τα κρατήματα, ἀπ' ὅπου και το

απόσπασμα με αρχή: *Εἰς τοὺς χιλίους ἑξακοσίους τεσσαράκοντα ἑννέα χρόνους ἀπὸ Χριστοῦ, ἔγινεν αὕτη ἡ ἐρωταπόκρισις διὰ τὸ τερερὲ, διατὶ ψάλλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν;* Βλ. και στο ένθετο του Ψηφιακού Δίσκου της Ελληνικής Βυζαντινής Χορωδίας, *Ioannis Koukouzelis Le Maïstor Byzantin* (JAD C 129), καθώς και στο: Γρηγόριος Αναστασίου, *Τα Κρατήματα στην Ψαλτική Τέχνη*, Αθήνα 2005.

2 Για την μουσική παράδοση του Χερουβικού Ὑμνου βλέπε στο: Κωνσταντίνος Καραγκούνης, *Η Παράδοση και Εξήγηση του Μέλους των Χερουβικών της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Μελοποιίας*, Αθήνα 2003, καθώς και του ιδίου: *Παραλειπόμενα περί του Χερουβικού Ὑμνου*, Βόλος 2005.

3 Βλ. στο: π. Κωνσταντίνος Παπαγιάννης, *Αντιφωνάριον*, UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη 2009, στην εισαγωγή σελ. 37.

4. Για την ιστορία και εξέλιξη της Μεγάλης Εισόδου βλέπε στο κλασσικό: Robert Taft, *The Great Entrance: A History of the Transfer of Gifts and Other Pre-anaphoral Rites of the Liturgy of St. John Chrysostom*, Rome 1975.

5. Μία ηχογράφηση που δίνει ακριβώς την αίσθηση που εννοώ για το εν λόγω κομμάτι είναι το track 4 στον διπλό ψηφιακό δίσκο της ΕΛΒΥΧ (Choeur Byzantin de Grèce (2005), *Hymne Acathiste*, Jade) με χοράρχη τον αείμνηστο Λυκούργο Αγγελόπουλο.

6 Μία πολύ όμορφη ηχογράφηση του κομματιού μπορείτε να ακούσετε στην ιστοσελίδα του Εν Αθήναις Συλλόγου Μουσικοφίλων Κωνσταντινουπόλεως, σε παλιά ηχογράφηση από τη χορωδία του συλλόγου με διευθυντή τον αείμνηστο Γεώργιο Τσαούση, στον σύνδεσμο : <http://www.cmkon.org/track.php?track=13574&language=GR>. Παρά τα προβλήματα στον ήχο η αίσθηση είναι ακριβώς αυτό που θα έπρεπε να είναι αυτό το κομμάτι. (Στην ιστοσελίδα εκ παραδρομής τιτλοφορείται ως μικρό Αλληλουάριο.)

7 Οι περιπτώσεις που στα Τυπικά και στα Λειτουργικά βιβλία αναφέρεται το «Ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους», είναι τόσες πολλές, που δεν χρειάζονται βιβλιογραφικές αναφορές. Ενδεικτικά μόνο ας παραθέσω από τρεις βασικές πηγές, το Τυπικό του Αγίου Σάββα, το Τυπικό της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας και το λειτουργικό βιβλίο του Τριωδίου την αναφορά για το κοντάκιο του Ακαθίστου (Τῇ ὑπερμάχῳ) και το Αλληλούια του Ὁρθρου των ημερῶν της Μ. Εβδομάδας (θα πάρω την αναφορά από τον ὀρθρο της Μ. Δευτέρας), για να καταδειχθεί η ομοφωνία ως προς το τι πρέπει να μελωδηθεί. Υπάρχουν πολλές πηγές και για τα λειτουργικά βιβλία και για τα τυπικά τόσο στο εμπόριο όσο και στον Διαδίκτυο, οπότε θα

περιοριστώ σε αυτά από τα οποία αντιγράφω τα κείμενα: «...ψάλλομεν τὸ κοντάκιον ἐν τῷ μέσῳ μετὰ μέλους ἀργῶς,...» (*Τυπικὸν τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου, Ἱερὰ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Παναγίας Τατάρνης, Αθήνα 2009, σελ. 363*), «μετὰ τὸ τέλος τοῦ Κανόνος, ψάλλεται τὸ Τῇ ὑπερμάχῳ ἀργῶς...» (Γεώργιος Βιολάκης, *ΤΥΠΙΚΟΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΑΞΙΝ ΤΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ*, Κωνσταντινούπολη 1888, σελ. 349), «...ψάλλομεν εὐθύς, ἀργῶς πάλιν καὶ μετὰ μέλους, δίχορον τὸ παρόν» (*ΤΡΙΩΔΙΟΝ ΚΑΤΑΝΥΚΤΙΚΟΝ, Ο ΦΟΙΝΙΞ, Βενετία 1882*), «... μετὰ τὸν ἐξάψαλμον ψάλλομεν τὸ Ἀλληλούϊα, εἰς ἦχον πλ.δ΄, μεγαλοφώνως καὶ μελωδικῶς.» (Αρχιμ. Νικόδημος Σκρέττας (επιμ.), *ΤΥΠΙΚΟΝ ΑΓΙΟΥ ΣΑΒΒΑ, Ἱερὰ Λαύρα Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου, Ἱεροσόλυμα 2012, σελ. 325*), «ψάλλεται μετὰ τῶν ὠρισμένων αὐτοῦ Στίχων Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει, τὸ Μέγα Ἀλληλουϊάριον δις, καὶ δις, τὸ μικρόν...» (Γεώργιος Βιολάκης, 1888 ὁ.π., σελ. 371).

8 Μία τέτοια πανηγυρική ερμηνεία, εξαιρετική, και μάλιστα από ζωντανή ηχογράφηση, μπορεί κανείς να ακούσει από τον Παναγιώτη Νεοχωρίτη, τον αείμνηστο Δημήτριο Νίκου και τον Σ. Κυζυρίδη στον σύνδεσμο: <https://www.youtube.com/watch?v=Ggur8dfrfQg>

9 Την αναφορά τη βρήκα αρχικά στο: Γιάννης Ευσταθιάδης, *Το βιβλίο με τις Αντιστίξεις*, Λέσχη, 2002, σελ. 34. Το ίδιο απόφθεγμα μπορεί κανείς να βρει και στο ιστολόγιο του Τάσου Γουδέλη και στον σύνδεσμο: <https://tasosgoudelis.wordpress.com/2010/08/01/%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%AE/> . Ας σημειωθεί πως την πρωτότυπη πηγή, δηλαδή το κείμενο του Βίτγκενσταϊν που βρίσκεται το απόφθεγμα δεν το έχω εντοπίσει.